

Alihan Töre Sagunî'nin *Türkistan Kaygısı*: Bağımsızlık ve Kimlik Mücadelesi

Birsel KOYGUN^{1*}

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Karaman, Türkiye.

Alındı/Received: 18/06/2025; Kabul/Accepted: 01/07/2025; Yayın/Published: 29/07/2025

Bu makale aynı başlıkla Sürdürülebilir Araştırmalar Bilim ve Teknoloji Kongreleri (SABİT) I. Uluslararası Multidisipliner Ermenek Kongresi'nde *özet bildiri* olarak sunulmuştur.

*Sorumlu yazar e-posta: birselkoygun@gmail.com

Öz

Alihan Töre, özellikle Çin ve Sovyet etkisine karşı Türkistan halkının kimliğini, kültürünü ve özgürlüğünü koruma amacıyla mücadele etmiş; eserlerinde Türkistan'ın siyasi, dinî ve kültürel geleceği konusunda derin endişelerini dile getirmiştir. Bu sebepten mütevellit eserde Sagunî, Türkistan halkının kültürel ve dini bütünlüğünü tehdit eden Sovyet ve Çin baskılarını açık bir şekilde eleştirmekte, halkı uyanmaya, geçmişine sahip çıkmaya ve kolektif bir direniş bilinci geliştirmeye davet etmektedir. Eser, dönemin olaylarını ele alması ve bölgede yaşanan gelişmelerin bilinmeyen yönlerini aydınlatması bağlamında önemli bir yapıttır. Yapılan bu incelemede metin analizi yoluyla öne çıkan konular ele alınmıştır. Alihan Töre, siyasi bir lider olmanın yanında, aynı zamanda bir düşünür ve halkını uyandırmaya çalışan bir aydın olduğu aşikârdır. 20. yüzyıl başlarında Türkistan coğrafyasında siyasi ve kültürel mücadelelerin önemli bir temsilcisi olan Alihan Töre Sagunî'nin *Türkistan Kaygısı* adlı eseri çerçevesinde bağımsızlık ve kimlik arayışı açısından incelenmiştir. Hülasa, *Türkistan Kaygısı* sadece bireysel bir anlatı değildir. Bununla birlikte dönemin olaylarına ışık tutmakla kalmayıp, günümüz Türkistan halklarının kimlik ve özgürlük mücadelelerinde de güçlü bir düşünsel kaynak olarak önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alihan Töre Sagunî, Türkistan, Bağımsızlık Mücadelesi, Kültürel Direniş.

Article Title

Abstract

Alihan Töre fought primarily to preserve the identity, culture, and freedom of the Turkistani people against the influence of China and the Soviet Union. In his works, he expresses deep concerns about the political, religious, and cultural future of Turkistan. Accordingly, in *Turkistan Anxiety*, Sagunî openly criticizes the oppressive policies of the Soviets and the Chinese, which threatened the cultural and religious integrity of the Turkistani people. He calls upon his people to awaken, reclaim their historical legacy, and develop a collective consciousness of resistance. The work is of significant value as it not only addresses the key events of the period but also sheds light on lesser-known aspects of regional developments. This study analyzes prominent themes through textual analysis, revealing that Alihan Töre was not only a political leader but also a thinker and an intellectual striving to awaken his people. His work *Turkistan Anxiety* is examined in the context of the struggle for independence and identity, highlighting his role as a central figure in the political and cultural resistance movements in early 20th-century Turkistan. In conclusion, *Turkistan Anxiety* is not merely a personal account; it illuminates the historical realities of its time and continues to serve as a powerful intellectual resource in the ongoing identity and freedom struggles of the contemporary Turkistani people.

Key Words: Alihan Töre Sagunî, Turkistan, Struggle for Independence, Cultural Resistance.

Atıf / To cite: Koygun B. (2025). Alihan Töre Sagunî'nin *Türkistan Kaygısı*: Bağımsızlık ve Kimlik Mücadelesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Ermenek Akademi Dergisi 2(1): 76-82

1. GİRİŞ

Tarih boyunca milletlerin kaderini değiştiren önemli şahsiyetler, yalnızca savaş meydanlarında değil; fikir, inanç ve kalem yoluyla da mücadele etmişlerdir. Bu isimlerden biri de 20. yüzyılın başlarında Türkistan coğrafyasında öne çıkan Alihan Töre Sagunî'dir. Töre, yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal karışıklıkları içinde, halkının inancını, dilini ve kimliğini korumaya çalışan öncü bir liderdir. Onun hayatı, sadece bağımsızlık uğruna verilen bir mücadelenin değil; aynı zamanda kültürel varlığın sürdürülmesi için gösterilen büyük bir çabanın da örneğidir. Bu yönüyle ele alınacak olursa Töre'nin yılmadan çalıştığı ve kendini çeşitli alanlarda geliştirdiği görülür.

Kendisinin en bilinen unvanı İkinci Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin birinci cumhurbaşkanı olmasıdır. Ancak kendisinden, Türkistan'ın son yüzyılda yetiştirmiş olduğu en önemli ilim ve fikir insanlarından biri olarak da bahsedilir. Kendisi, aynı zamanda tıp mezunu olması sebebiyle “doktor” ünvanına da sahiptir ve millî ordu komutanı, mareşal gibi askerî ünvanları da vardı. Bütün bunların dışında Sagunî'nin bahsedilmesi gereken bir diğer özelliği ise, cumhurbaşkanlığı makamındayken bile doktorluk yaparak geçimini sağlaması ve aynı zamanda bilgi birikimini aktardığı öğrenciler yetiştirmesidir (Tarhanlı, 2019, s. 239).

Alihan Töre'nin düşünce dünyası ve mücadele azmi, en açık şekilde *Türkistan Kaygısı* adlı hatıratında görülmektedir. Bu eser, sadece bir kişinin hayat hikâyesini değil; aynı zamanda bir milletin uğradığı baskı, asimilasyon ve direnişini de gözler önüne serer. Töre, bu eserinde Türkistan halklarının karşılaştığı zorlukları ve kendi yaşadığı sürgün, baskı gibi ağır koşulları anlatırken; dili, dini ve kültürü yaşatmanın bir halk için ne kadar önemli olduğunu da vurgular. “Evlatlarımızın millî hislerini koruyabilmeleri için, kendilerinde iki şeyi bulundurmaları mutlak surette şarttır. Bunlardan biri, din; ikincisi ise her millet için kendine has olan ana dilidir” (Doğan & Şakirov, 2022, s. 54).

Bu çalışmada, Alihan Töre Sagunî'nin hayatı ve fikirleri merkeze alınarak onun Türkistan davası için verdiği mücadele değerlendirilmiştir. Özellikle dil, din, milliyet ve bağımsızlık gibi kavramlara yaklaşımı incelenmiş; bu yaklaşımların hem yaşadığı dönemdeki etkileri hem de günümüz açısından taşıdığı anlam ele alınmıştır. Alihan Töre'nin mücadelesi, Türk dünyası için kalıcı bir uyanış çağrısı niteliğindedir.

2. ALİHAN TÖRE SAGUNÎ'NİN HAYATI VE MÜCADELESİ

Alihan Töre Sagunî, yalnızca yaşadığı dönemin değil, aynı zamanda çağlar ötesine seslenen bir fikrî mirasın temsilcisidir. 1885 yılında, bugünkü Kırgızistan'ın Tokmak şehrinde doğan Alihan Töre, daha çocuk yaşlarda ilim ve irfan yoluna adım atmış; Mekke, Medine ve Buhara gibi İslâm dünyasının önemli ilim merkezlerinde eğitim görmüştür. Dinî ilimlerin yanı sıra tıp, tarih ve dil alanlarında da kendini geliştirmiş; Türkçe, Arapça ve Farsçayı yalnızca konuşma ve yazı dili olarak değil, bu dillerde eser verecek ölçüde öğrenmiştir. Entelektüel birikimi, onu sadece bir din adamı ya da bir aydın değil; aynı zamanda halkı için mücadele eden bir lider hâline getirmiştir.

Alihan Töre'nin en önemli yönlerinden biri, dinî ve millî değerleri savunmadaki ısrarlı kararlılığıdır. 1916'da Çarlık Rusyası'nın Türkistan halkını zorla cepheye sürmek istemesi üzerine patlak veren büyük ayaklanmaya aktif olarak katılmış; bu sebeple hayatının önemli bir bölümünü sürgün, baskı ve fakirlik içerisinde geçirmiştir. Sovyetler Birliği ve Çin'in baskıcı politikalarına karşı direnişin öncüsü olmuş; özellikle 1944-1946 yılları arasında kurulan Doğu Türkistan İslâm Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir. Bu görev sırasında gösterdiği liderlik vasıfları, onun yalnızca kanaat önderi değil, aynı zamanda pratik bir direnişin de mimarı olduğunu göstermektedir. Ne var ki bu bağımsızlık girişimi uzun ömürlü olamamış; Alihan Töre 1946 yılında Sovyet istihbarat birimlerince kaçırılarak Özbekistan'a sürgün edilmiştir.

Bu kaçırılma, Doğu Türkistan'da ciddi bir endişe ve belirsizlik yaratmış, halk arasında liderin akıbetiyle ilgili çeşitli spekülasyonlar yayılmıştır. Alihan Töre'nin kaçırılması, Doğu Türkistan hükümetinin zayıflamasına neden olmuş ve bölgede ciddi bir liderlik boşluğu doğurmuştur. Bu kaçırılma olayı, cumhuriyetin geleceğini menfi etkilemiş ve Sovyetlerin bölgedeki kontrolünü pekiştirmiştir (Ertem, 2025, s. 163).

Sürgün yılları, onun için bir inziva değil; üretimin ve mücadele ruhunun yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde kaleme aldığı *Türkistan Kaygısı*, yalnızca bir hatırat değil, bir halkın belleğidir. Eserde, Sovyet Rusyası'nın ve Çin'in Türkistan üzerindeki tahakküm politikaları, sistemli kültürel asimilasyon süreçleri, din karşıtı uygulamalar ve halk üzerindeki baskılar ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Alihan Töre, eserinde hem kendi yaşadıklarını hem de halkın çektiği acıları dile getirir ve bu anlatımı yer yer şiirsel, lirik bir dil ile zenginleştirir.

Sovyet rejiminin, Türk halklarının dillerini parçalayarak ayrıştırma politikalarına karşı çıkan Töre, eserlerinde ve konuşmalarında Türkçeyi diğer dillerin önünde tutmuş; diline, kültürüne ve inancına sahip çıkmayan milletlerin tarihten silineceği uyarısında bulunmuştur. Bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Arapçayı, Farsçayı yalnızca yazılı dil ve konuşma dili olarak değil; aynı zamanda bu iki dilde kitap yazacak, şiir söyleyecek derecede bilmeme rağmen, kendi ana dilim olan Türkçeyi başka dillerden daha üstün gördüm. Çünkü hangi milletin ana dili kendi vazifesini yerine getiremeden başka yabancı diller “önünde mağlubiyete uğrar, diz bükerse; böyle bir millet, aradan çok geçmeden insanî haklarını da kaybeder ve onun hayat defterinin üstüne yok oluş kaleminin çekilmesi kaçınılmaz olur. Böyle milletler, yalnızca vatanlarını yitirmekle kalmaz, aynı zamanda bütün varlıklarıyla tarih sahnesinden silinmeye mecbur kalırlar (Doğan & Şakirov, 2022, s. 15).

Bu düşünce, onun eğitim anlayışında da kendisini göstermiş; Sovyetlerin baskısına rağmen gizli hücre sistemleriyle öğrenci yetiştirmeyi sürdürmüştür.

Şartlar ne olursa olsun mücadele etmeyi sürdürmüş ve defalarca kez hapse atılsa dahi davasından vazgeçmemiştir.

Bunların beni hapsedmekten maksatları; korkutarak, bana da başkalarına olduğu gibi mecburi bir vazife, yani casusluk vazifesi vermektir. Çünkü o devirde halk içinde göze çarpan nüfuslu kişilere karşı böyle bir siyaset uyguluyor, bunu yaparken de bu işten iki yönlü olarak faydalanmak istiyorlardı. Bu yönlerden biri, kendi dediklerini yaptırmak; ikincisi ise, yapılmadığı takdirde bu insanları derhâl, belirledikleri en ağır cezalarla cezalandırmaktı. Hapisten kurtulur kurtulmaz onların düşündükleri gibi hareketlerimi yumuşatıp geri adım atacağım yerde, işe daha da kararlı bir şekilde giriştim (Doğan & Şakirov, 2022, s. 47).

Töre, baskılara boyun eğmek yerine direnişini daha kararlı bir şekilde sürdürmeyi tercih ettiğini vurgulamaktadır. Bu durum, onun inançlarından ve davasından taviz vermeyen güçlü kişiliğini ortaya koymaktadır.

Töre'ye göre:

Milliyetçi Çin'in Herembağ'ı savunan birlikleri, dışarıdan gelen takviye birlikleri ile buluşup birlikte saldırmak üzereyken Cumhuriyet için tehlike arz eden bu anda Sovyetler Birliği'nden gelen generaller Alihan Töre'ye kaçma teklifinde bulunmuş ise de Töre teklifi reddetmiştir. O zaman Sovyetler tarafı, Kulca düşecek diye düşünüp kendi yardımcılarını çekmeyi planlamış; Alihan Töre'nin ısrarlı talep ve iradesiyle millî birlikleri harekete geçirilip takviye kuvvetleri imha edilmiş, yeni Cumhuriyet muhafaza edilmiştir. Alihan Töre, Sovyet subayları ile birlikte kaçmış olsaydı, Çin ordusu Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni yok edip Kulca'yı kana boyaması işten bile değildi (Tursun, 2020, s. 242-243).

Sovyet generallerin kaçma teklifini reddederek halkının ve cumhuriyetin yanında duran Töre, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Onun ısrarı sayesinde millî birlikler harekete geçmiş ve düşman birlikleri durdurulmuştur. Eğer Töre geri adım atsaydı, Doğu Türkistan Cumhuriyeti büyük ihtimalle yıkılacak ve halk ciddi bir katliamla karşı karşıya kalacaktı. Bu olay, onun milletine olan bağlılığını ve cesaretini açıkça göstermektedir.

Alihan Töre'nin hayatı, bağımsızlık uğruna verilen çetin bir mücadelenin, inançla yoğrulmuş bir liderliğin ve kültürel direnişin hikâyesidir. O, hiçbir zaman makam ve mevki için çalışmamış; cumhurbaşkanlığı döneminde maaş bile almadan mütevazı bir hayat sürdürmüştür. 1976'da Taşkent'te vefat ettiğinde geriye maddi bir servet değil, halkına ışık tutan bir düşünce mirası bırakmıştır. Özbekistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra onun adı camilere, sokaklara ve mahallelere verilmiş; hayatı ve eserleri yeni kuşaklara ilham kaynağı olmaya devam etmiştir.

Alihan Töre Sagunî'nin yaşam öyküsü, bireysel bir biyografi olmanın ötesinde, bir milletin kültürel varoluş mücadelesinin aynasıdır. Onun şahsında şekillenen bu mücadele, Türkistan halklarının yüzleştiği baskılara karşı verilen direnişin ete kemiğe bürünmüş hâlidir. *Türkistan Kaygısı* adlı eseri ise bu mücadelenin yazılı bir manifestosudur. Sagunî, bu eser aracılığıyla hem geçmişi belgeleyip unutturmamış hem de geleceğe ışık tutan ilkeleri dile getirmiştir. Dolayısıyla onun hayatı ve hatıratı, sadece tarihsel bir kaynak değil, aynı zamanda günümüz için de derslerle dolu bir mücadele rehberidir.

3. ALİHAN TÖRE SAGUNÎ'NİN ESERLERİ

Alihan Töre Sagunî, hayatını sadece siyasi ve toplumsal mücadeleyle değil; aynı zamanda kalemle yapılan fikir mücadelesiyle de anlamlandırmış ender şahsiyetlerden biridir. Onun eserleri, yalnızca bireysel birikiminin yansıması olmakla kalmaz, aynı zamanda dönemin sosyo-politik yapısına, halkın kültürel belleğine ve tarihî gerçekliğine ayna tutar. Alihan Töre'nin yazdığı veya tercüme ettiği eserler, Türkistan halklarının dinî, ilmi, tıbbî ve tarihî meselelerine dair önemli ipuçları sunmakta hem entelektüel birikimini hem de direniş fikrini yazılı bir miras hâline getirmektedir.

Alihan Töre kitaplarını sürgün yıllarında çok ağır şartlar altında, gizlice yazdı. İstihbarat tarafından sık-sık yapılan ev aramalarında eserlerinin yetkililerin eline geçmemesi için gerek evlatları gerek öğrencileri büyük çaba

göstermiştir. Hayatının boyunca hiçbir eseri müstakil bir kitap olarak yayımlanmamıştır. Vatanı için özgürlük yıllarının geleceğini öngören Alihan Töre, yazdığı eserleri yayınlamayı evlatlarına vasiyet etmiştir (Shokirova, 2017, s. 104).

Töre'nin yazmış olduğu eserleri; *Türkistan Kaygısı*, *Târih-i Muhammedî*, *Uyanalım*, *Uyanma Devri Geldi*, *Şifâü'l-İlâl*, *Çeviri ve Tercüme Eserleri* ve bütün şiirleri yer alır. Alihan Töre'nin eserleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, onun hem bir mütefekkir, hem bir lider hem de bir edebiyatçı olarak ne denli donanımlı ve çok yönlü bir şahsiyet olduğu görülmektedir. Her bir eser, Türkistan halkının hafızasını diri tutmak, İslamî ve millî bilinci korumak ve gelecek nesillere bir uyanış meşalesi bırakmak amacıyla yazılmıştır. Onun eserleri, hâlâ Türk ve İslam dünyası için bir ilham kaynağı, sömürgecilğe karşı bir direniş sembolü ve kültürel bağımsızlık adına örnek bir mirastır.

4. TÜRKİSTAN KAYGISI

Alihan Töre Sagunî'nin en önemli eseri olan *Türkistan Kaygısı*, sadece bir otobiyografi yahut hatırat değil; Türkistan halklarının siyasi, kültürel ve dinî mücadelelerini yansıtan özgün bir tarihsel vesikadır. Eser, bireysel bir yaşamın ötesinde, bir halkın maruz kaldığı zulmü, kimlik krizini ve bağımsızlık özlemini dile getirir. *Türkistan Kaygısı*, dönemin totaliter rejimlerinin karanlık yüzünü anlatırken; aynı zamanda millete ve geleceğe karşı duyulan sorumluluğun da belgesidir. Alihan Töre, bu eseri hayatının son dönemlerinde, Sovyetler Birliği'nin ağır baskıları altında sürgünde kaleme almış; ölüm tehditlerine rağmen, halkına ait olan tarihsel hakikatin unutulmaması için büyük bir fedakârlıkla bu çalışmayı tamamlamıştır.

Alihan Töre'nin en bilinen ve en çok yankı uyandıran eseri *Türkistan Kaygısı*'dır. Bu eser, sadece bir hatırat değil; aynı zamanda işgal altındaki bir milletin varoluş sancılarının, direniş iradesinin ve kültürel mücadele azminin yazılı ifadesidir. Sagunî, bu kitabı hayatının en zor dönemlerinden birinde, Sovyet ve Çin baskılarının gölgesinde kaleme almıştır.

Bu eserde Alihan Töre, 1917 Ekim Devrimi'nden 1950'li yıllara kadar Türkistan'da yaşanan siyasi, sosyal ve dinî gelişmeleri birinci elden gözlemlerle anlatır. Sovyetler Birliği ve Çin'in işgal ve asimilasyon politikaları, sistematik baskılar, halk üzerindeki etkileri ve Türkistan halklarının maruz kaldığı zulümler eserde detaylı şekilde işlenmiştir. Ayrıca, eserde yer alan şiirler, onun kaleminin sadece siyasi ve tarihî değil, edebî yönünü de ortaya koyar. Bu yönüyle *Türkistan Kaygısı* hem tarihî belge hem de bir kültürel hafıza metni olarak değerlendirilmelidir.

Alihan Töre bu eserin yazılış hikâyesini şöyle anlatmaktadır:

Ben yaradılıştan sadece İslam'ı değil, aynı zamanda insanı da seviyor idim. Daha gençlik yıllarımdan itibaren halka nasıl iyilik yapabilirim diye keder ve üzüntülü günler geçirdim. Şimdi saç-sakalım ağarıp, ihtiyarlığa ulaştım. Yaşım seksene yetti, gücüm çekildi. İhtiyarlık yükünün altında eğilerek, önümüzdeki helâket çukuruna yaklaştığımızı görünce, buna dayanamadan, gelecek evlatlarımı düşünerek, her ne kadar zor olsa da bu tarihi yazmaya başladım. Kalemimin dilinden dertli sözlerim kanlı yaşlarım gibi bu kitap sayfalarına döküldüğünden, kitabın adını *Türkistan Kaygısı* koydum (Doğan & Şakirov, 2022, s. 16) ifadelerini kullanır.

Eserin birinci bölümü, 1969 yılında Alihan Töre'nin kendi el yazısıyla yazılmış; ikinci bölümü ise 1969-1980 yılları arasında oğlu Asilhan tarafından, onun yönlendirmeleri doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bu nedenle eser hem şahsi anlatımın canlılığını hem de edebî bütünlüğü korumaktadır. Eserin üç nüshası vardır: Birincisi, Arap harfleriyle yazılmış orijinal nüshası; ikincisi Muhammedyar Töre tarafından birinci bölümün temize çekilmiş kaligrafik nüshası; üçüncüsü ise Kutlukhan Şakirov'un Kiril alfabesine aktardığı Kirilce nüshadır.

Tasvir ve dil gücü, eserin dikkat çeken özelliklerindendir. Sagunî, olayları anlatırken hem güçlü bir gözlemci hem de etkili bir anlatıcıdır. Yer yer şiirsel söyleyişe başvurur; halkının içinde bulunduğu durumu duygulu beyitlerle ifade eder. Örneğin:

Qayğuluq tünler uzardi tañ atar kün barmikin?
Biz qamalduq bu tömür qorgan içide iñrinip,
Bu zulum qurğan qepesni sundurar kün barmikin?
Barçe âlem yolliri oçuq irur bizge yépiq.
Ay xuda! hec yoli éçilar kün bizge barmikin?
Barçe âlem ehli öz meqsetlerini tapdılar,
Özbékistan xalqıga bu iş bolar kün barmikin?
Ruslar bastı vetenni qaplidi seldek kélip,
Bu palakettin xudaya qutilar kün barmikin?
Sağunî bağı ézildi bu vetenniñ derdide,
Kim bilir, bu derdime derman tapar kün barmikin? (Sagunî, 2007, s. 99)

Türkiye Türkçesine Aktarılmış Hâli:

Kaygılı geceler çoğaldı, sabahın olacağı gün var mıdır?
Biz, bu demir kalenin içine inleyerek hapsedildik.
Bu zulüm kalesinin kapısının kırılacağı gün var mıdır?
Âlemin tüm yolları açık (olduğu hâlde) bize kapalıdır.
Ey Allah'ım! Hac yolunun bize de açılacağı gün var mıdır?
Âlemin tüm insanları kendi amaçlarına ulaştılar,
Özbekistan halkının da amacına ulaşacağı gün var mıdır?
Ruslar vatani bastı sel gibi gelerek her yeri kapladı,
Allah'ım! Bu felaketten kurtulacağımız gün var mıdır?
Sagunî bu vatanın derdiyle dertlendi,
Kim bilir, bu derdime derman bulacağım gün var mıdır?

Bu beyitler, sadece bireysel bir iç döküş değil, halkının maruz kaldığı umutsuzluğun ortak dili gibidir. Eserde bu tür şiirsel pasajlar, duygusal derinliği artırırken, anlatılan tarihsel olaylara da evrensel bir insanî boyut kazandırmaktadır.

5. KİMLİK VE BAĞIMSIZLIK BAĞLAMINDA TÜRKİSTAN KAYGISI

Tarihi olaylara içeriden bir bakış sunan Alihan Töre Sagunî'nin *Türkistan Kaygısı* adlı eseri, bir milletin kimlik ve bağımsızlık mücadelesinin hem teorik hem de pratik temellerini ortaya koyan bir metindir. “Bağımsızlık, herhangi bir kişi, kuruluş ya da ülkenin, yabancı bir yetkenin denetim ve güdümünde olmadan kendi kendini yönetebilmesi (istiklâl). Buyuran, bağımlı olmayan, tek, bölünmez, devredilmez ve zaman aşımına uğramaz bir ifade yetkisi olarak karşımıza çıkan bağımsızlık, devletin hukuk ölçütüdür” (MEB). Bunun yanında sözü edilen diğer kelime, “Millî kimlik, bir milletin kendine özgü düşüncü ve yaşayış biçimi, dil, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü; ulusal kimlik, millî hüviyet demektir” (TDK, 2010, s. 1684). Ayrıca eklemek gerekirse: “Milliyetçiliğin çok boyutlu bir millî kimlik kavramı ile ilişkilendirilebilmesi için; belirli bir dil, duyarlılık ve sembolizmi içermesi gerekir” (Smith, 2017, s. 8). Bu cümlede Smith, millî kimliğin yalnızca siyasi sınırlar ya da etnik kökenle değil, aynı zamanda ortak bir dil, duygusal bağ ve semboller (bayrak, marş vb.) ile şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu eser, 20. yüzyılın başlarından itibaren Sovyetler Birliği ve Çin gibi iki totaliter gücün arasında ezilen Türkistan halklarının tarihsel direnişini kayda geçirdiği gibi, kimlik bilincinin nasıl oluşturulabileceğini ve bağımsızlık idealinin nasıl korunabileceğini gösteren bir düşünce atlası işlevi de görmektedir. “Doğu Türkistan, Çin istilasına uğradıkça bağımsızlık hareketlerine girişmiş ve bu dönemlerde Çin ve Sovyet Rusya'nın ağır işkence ve katliamlarına maruz kalmıştır. Çin, Doğu Türkistan'da yaptığı zulümlerin dünya kamuoyuna duyurulmasını devlet politikası hâline getirmiştir” (Kapıcı & Erdoğan, 2018, s. 132). Bu baskılar yalnızca fiziksel şiddetle sınırlı kalmamış; dinî hayata yönelik müdahaleler de görülmüştür: “Çin Komünist Partisi, Müslümanların ibadet özgürlüğünü kısıtlamış ve Müslümanların ibadetlerini yapmak için resmî belgeler almaları mecburi tutulmuştur” (Pişkin & Ertem, 2022 s. 13). Her ne kadar zaman zaman bu kısıtlamalarda esnemeler yaşanmış olsa da, bu durumlar genellikle uluslararası baskıları hafifletme çabasıyla kaynaklanmış, özde halkın inanç özgürlüğü sürekli baskı altında tutulmuştur.

Alihan Töre'nin bakışına göre milliyetçilik, bağımsızlık mücadelesinin temel dayanağıdır. Ona göre bir milletin özgür ve güçlü olabilmesi için sadece maddi imkânlarla değil, millî hislerle donanmış, bilinçli ve sorumlu bireylere de ihtiyacı vardır. Töre şöyle der: “O günlerde halkımızın içinde siyasetten anlayan, azıcık da olsa çağdaş bilimleri okuyup öğrenmiş insanlarımızın bulunmamasıydı. Mesela inşaat ve yapı malzemeleri ile donanımlar yeterli miktarlarda mevcut olduğu hâlde; eğer bir inşaatı yöneten mühendisler, tecrübeli ustalar ve işçiler yoksa, binanın kurulması da elbette mümkün değildir. Aynen bunun gibi; bir millet, kendine ait millî devleti kurabilmesi için, çağına uygun bütün malzeme ve donanımı elde ettiği takdirde dahi, bu donanımı yerinde kullanabilecek, millî hislere sahip uzman siyasetçilere kesinlikle muhtaçtır. Günümüzün okumuş, idrak sahibi vatan evlatları, eğer millî hislere de sahip olmazlarsa; onların bize, yani öz halkına herhangi bir faydalarının dokunması hiçbir şekilde mümkün değildir” (Doğan & Şakirov, 2022, s. 54).

O, halkın bağımsız bir devlet kurabilmesi için sadece maddi kaynaklara değil, bu kaynakları doğru kullanabilecek millî bilinçli, liyakat sahibi aydınlara da ihtiyaç duyduğunu vurguluyor. Yani, milliyetçi olmak yalnızca milleti sevmek değil, millet için faydalı işler yapabilecek seviyede yetkin ve bilinçli olmaktır. Bu yaklaşım, bağımsızlık mücadelesinde sadece dış düşmana değil, içteki halkın bilinç eksikliğine karşı da bir uyarı niteliği taşır.

Alihan Töre'ye göre, bir milletin varlık sebebi onun inancı, dili, kültürü ve tarihidir. Bu unsurların her biri, toplumsal hafızanın ve kimliğin temelini oluşturur. *Türkistan Kaygısı*, işte bu kimliğin nasıl saldırıya uğradığını

ve milletin bu saldırılara nasıl cevap verdiğini gözler önüne sermektedir. Töre, özellikle Sovyetler'in uyguladığı sistematik asimilasyon politikalarına karşı sert bir duruş sergiler. Bu politikalar arasında halkın kültürel hafızasının silinmesi, geleneksel eğitim kurumlarının kapatılması, ibadet yerlerinin yıkılması ya da başka amaçlarla kullanılması ve dini liderlerin susturulması öne çıkmaktadır. Dilin yok edilmesi bağlamında ise Sovyet yönetimi, yerel dillerde eğitimi sınırlandırmış, geleneksel yazıyı ortadan kaldırmış, böylece halkın kendi tarihi metinlerini okuması ve anlaması engellenmiştir. Töre, *Türkistan Kaygısı* adlı eserinde bu uygulamaların halkı cehalete mahkûm etmesine, kimliksizleştirme sürecinin bir parçası olarak bilinçli şekilde yürütülmesine karşı yoğun eleştirilerde bulunur. Bu eleştiriyi şu şekilde dile getirir:

Hangi millet kendine ait millî devleti kaybeder, hâkimiyetini yitirirse; o milletin nüfusu da, yönetimi ele geçiren işgalcilerin lehine olmak üzere her yıl biraz daha azalır ve bu millet en sonunda bütünüyle yok olur. Millî hâkimiyeti kaybetmek demek, yok olmak demektir. Bunun içindir ki dünyadaki bilinçli ve medeni milletler hâkimiyetlerini korumak uğruna milyonlarca kurban vermeye hazırdırlar hakeza her Müslüman millet için İslam imanını korumak Kur'an'ın emirlerine göre nasıl farz ise, benliğini ve kendi milletini korumak da büyük bir farzdır (Doğan & Şakirov, 2022, s. 43).

Bu ifade, eserin merkezine oturan millî birlik ve beraberlik ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Uluslararası çatışma bölgelerinden birisi olan Doğu Türkistan'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin yönetimi altında sosyal, ekonomik ve siyasi bakımdan çeşitli sömürülere ve etnik asimilasyona maruz kalmaktadır. Bölgede geçmişten günümüze kadar eğitim, sağlık, dini yaşam, ekonomik hayat, ifade özgürlüğü vb. birçok konuda kısıtlamalar ve insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır (Altın Öztürk, 2013, s. 68).

Bu politikalar sadece kültürel ve dini alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgedeki nüfus yapısını değiştirmeyi amaçlayan uygulamalarla da sürdürülmüştür: “Çin Halk Cumhuriyeti nüfus politikası bağlamında 1979 yılından itibaren Doğu Türkistan bölgesinde doğum kontrol uygulaması yapmaktadır. Bölgeye doğum görevlileri atanarak zaman zaman ilçe ve köylerde izinsiz çocuğu olanların tespiti yapılmaktadır. Bu tür uygulamalar yoluyla bölgedeki azınlık nüfusunun düşürülmesi amaçlanmaktadır” (Acar & Bulut, 2021, s. 18).

Görüldüğü gibi Çinliler büyük bir asimilasyon politikası gütmektedir. Bugün Doğu Türkistanlı Türkler, millî benliklerini ve bir millet olarak varlığını koruyabilmeleri yolunda, büyük tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Çinlilerin bu asimile politikası, bugün daha da fazla şiddetlenmiştir. Çünkü Rusya'nın hâkimiyetindeki Türk Cumhuriyetleri birer birer Rusya'dan ayrılmış ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Çok yakın bir gelecekte Doğu Türkistan'ın da bağımsızlığını kazanacağı, kaçınılmaz bir gerçektir ve Çin bunun pek âlâ farkındadır (Şahin, 2010, s. 100).

Alihan Töre, halkının dinî inancını, tarihî hafızasını ve millî değerlerini korumadıkça, özgürlüğün bir hayalden ibaret kalacağını savunur. Ona göre, bağımsızlık yalnızca bir devlet formuna sahip olmak değildir; asıl bağımsızlık, milletin kendi kaderini tayin edebilecek bir bilinç düzeyine ulaşmasıdır. Bu bağlamda *Türkistan Kaygısı*, bağımsızlık mücadelesini sadece siyasi değil, kültürel ve zihinsel bir direniş olarak da tarif eder.

Alihan Töre'nin bağımsızlık anlayışı, Batı tarzı ulus-devlet modelinin ötesine geçerek, İslami değerler ve Türk-İslam medeniyetinin birikimiyle harmanlanmış bir kimlik inşasına dayanır. O, bir halkın yalnızca fiziki işgalle değil, zihinsel ve kültürel tasfiye ile de yok edilebileceğine dikkat çeker. Bu nedenle *Türkistan Kaygısı*, sadece işgalci güçlere karşı bir suçlama metni değil, aynı zamanda kendi milletine yönelik bir uyarıdır:

Eğer biz dil ve edebiyatımızı geliştirmek suretiyle, onun değerini diğer medeni dillerin seviyesine yükseltecek olursak; işte o zaman milletimiz ve millî hissiyatımız daimî surette gelişecek, böylece korunmuş olacaktır. Eğer böyle olmaz da aksine anadilimizin kadrini bilmez ve ona önem vermezsek, o vakit çok geçmeden kendisine “elveda” diyerek anadilimizden ebediyen ayrılırız. Anadilden böylesine bir ayrılık, millî hissiyatı yitirmenin bir neticesidir. Bu durum, insanlık âleminin gözünden büyük bir hıyanet, affedilmez bir cinayet olarak kabul edilir. Vaziyetin böyle olması; büyük Türkistan ulusunun, Turan neslinin, istilacı Ruslara diledikleri gibi kurban edilerek korkunç bir çöküş yaşaması ve Allah saklasın, tarih sayfalarındaki şerefli namımızın silinmesi demektir. Eski zamanlardan bize miras kalan “Hanlığını kaybetse dahi, ulusunu kaybetme” atasözümüz ne hikmetli bir sözdür (Doğan & Şakirov, 2022, s. 88).

Eser, geçmişte yaşananların geleceğe aktarılmasını sağlayarak bir toplumsal bellek oluşturur. Bu yönüyle *Türkistan Kaygısı*, sadece o dönemin değil; bugünün ve yarının da metnidir. Zira bugün de benzer tehditlerle karşı karşıya kalan milletler için Sagunî'nin fikirleri hâlâ güncelliğini korumaktadır. Alihan Töre'nin ilim hakkındaki görüşleri dikkate şayandır: “O, somut kıyaslama ve isabetli benzetmelerle anlatıyor ki; bilgisiz bir milletin, düşmanları önünde, mezbahaya sürülmekte olan bir hayvan sürüsünden hiç mi hiç farkı yoktur. İnsanın kendisine en yakın, en ölümcül düşmanı şursuzluk ve cehalettir” (Şakirov & Polat, 2008, s. 112-113). Bilhassa eğitime önem vererek, bir nebze olsun çevresine fayda sağlama yolunda ilerler.

Hücre sistemiyle öğrenci yetiştirme modeli, çeviri faaliyetleriyle klasik metinleri halka ulaştırma çabası, şiirleriyle duygusal bir ortak bilinç oluşturma arzusu; onun bütüncül bir kimlik politikası izlediğini gösterir. Bu çabalar, bağımsız bir Türkistan hayalinin yalnızca askerî veya siyasi bir proje değil; kültürel ve eğitim temelli bir ideali olduğunu ortaya koyar.

6. SONUÇ

Alihan Töre Sagunî, yalnızca yaşadığı dönemin değil, çağlar ötesine seslenen fikirleriyle Türkistan coğrafyasının en etkili düşünce ve mücadele insanlarından biridir. *Türkistan Kaygısı* adlı eseri hem bireysel bir hatırat hem de bir milletin kimlik ve bağımsızlık mücadelesinin yazılı manifestosu olarak büyük bir tarihsel ve kültürel değere sahiptir. Töre, bu eser aracılığıyla halkını uyanışa çağırmış; onları ilim, dil, din ve birlik temelinde yeniden silkeleneceğine davet etmiştir. Dilin, inancın ve millî şuurun bir milletin varlığını korumada ne kadar hayati olduğunu ısrarla vurgulamış; esaretten kurtuluşun sadece silahla değil, bilinçle, eğitimle ve kültürel dirençle mümkün olacağını göstermiştir. Bugün de Doğu Türkistan başta olmak üzere Türk ve İslam dünyasında yaşanan benzer kimlik ve bağımsızlık sorunları göz önüne alındığında, *Türkistan Kaygısı* güncelliğini korumaktadır. Alihan Töre'nin mücadele azmi, fikrî derinliği ve duruşu; hem akademik dünyada hem de toplumsal hafızada yaşatılması gereken bir mirastır. Bu manada, onun eseri yalnızca geçmişin bir tanığı değil aynı zamanda geleceğin inşası için de yol gösterici bir metindir.

KAYNAKLAR

- Acar, H., & Bulut, S. (2021). Çin'in Doğu Türkistan Politikasının Uluslararası Topluma Yansımaları. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (1), 1–42.
- Altın Öztürk, G. (2013). Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1 (1), 67– 79.
- Doğan, O., & Şakirov, K. (2022). *Türkistan Kaygısı*. Tarih ve Kuram Yayınları.
- Ertem, A. V. (2025). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Basımında Doğu Türkistan (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kapıcı, H. Z., & Erdoğan, A. (2018). Arşiv belgeleri ışığında Türk-Sovyet ilişkilerinde Doğu Türkistan'ın bağımsızlık faaliyetleri (1933–1934). *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (12), 123–134.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2025). <https://www.meb.gov.tr/istiklalmarsi/home/Bagimsizlik/Tanim> (Erişim Tarihi: 17/06/2025)
- Pişkin, Ç., & Ertem, A. V. (2022). Amerika Merkezî İstihbarat Teşkilatı Raporlarına Göre, Doğu Türkistan'daki İstihbarat Faaliyetleri (1948-1955). *İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 1-22.
- Sagunî, A. T. (2007). *Türkistan kaygısı*. World Uyghur Congress (Dünya Uyğur Kurultayı).
- Shokirova, F. (2017). *Türkistan aydınlarından Alihan Töre (1885–1976): Hayatı, faaliyetleri ve fikirleri* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü). Marmara Üniversitesi.
- Smith, A. D. (2017). *Millî Kimlik*. İletişim Yayınları.
- Şahin, E. (2010). Doğu Türkistan. *Journal of Turkish Research Institute* (3).
- Şakirov, K., & Polat, Y. (2008). Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Alihan Töre Sagunî'nin sosyo-politik görüşleri. *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*, 24, 110–119.
- Tarhanlı, Z. E. (2019). Türkistan kaygısı. *Tarih Kritik Dergisi*, 5(3), 239–242.
- Tursun, N. (2020). 1933 ve 1944 yıllarında kurulan Doğu Türkistan cumhuriyetleri hakkındaki kaynaklar ve bu kaynakların değeri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 16, 233–257.
- Türk Dil Kurumu. (2010). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.